

Berszán István, Kőmíves Noémi, Rudolf Ágnes

Mikes Kelemen tantárgyverseny: ahol az irodalom tágasabb a versenynél

Kezdődött minden akkor, amikor 2015 áprilisában Zilahon átadták a Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom tantárgyverseny zászlaját Arad megyének. Az ötletelés, hogy miként lehetne megszervezni ennek a rangos versenynek az országos szakaszát a Maros-parti városban, már akkor elkezdődött. A konkrét előkészítő munka a 2015–2016-os tanév megkezdésével rajtolt, s minél közelebb kerültünk a verseny időpontjához, annál több feladat hárult a szervezőkre. A verseny központja Arad megye egyetlen magyar középiskolája, a Csiky Gergely Főgimnázium volt, így a legtöbb szervező is innen került ki, de a város és a megye más iskoláinak tanárai is benne voltak az 55 tagú szervező bizottságban. Emellett diákok is besegítettek, mint például az iskola honlapjának a „száguldo riporterai”, a *Csiky-Csuky* diáklap szerkesztői és még sokan mások. Amit a szervezők megálmodtak, azt 42 lelkes és áldozatkész támogató segítette valóra váltani. Ennek az együttes munkának köszönhető, hogy 2016. április 17-én minden készen várta az ország 17 megyéjéből érkező 144 diákot, a 21 kísérő tanárt, valamint a 22 tagból álló országos bizottságot.

A verseny megnyitó ünnepségét az aradi Ioan Slavici Klasszikus Színházban tartottuk. A köszöntő beszédek után rövid műsor tette hangulatossá a megnyitót. Az ünnepség egyik kiemelkedő mozzanata a versenybizottság elnökének, Berszán Istvánnak a megnyitó beszéde volt. S hogy miként lehet tágasabb az irodalom a versenynél, most a *Magiszter* olvasóival is megosztjuk.

Elnöki megnyitó

Kedves Ünneplott Diákok, kedves Ünneplő Kollégák és Vendégek!

A Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom tantárgyverseny országos szakaszán el kell döntenünk valami fontosat. Melyik a tágasabb: a verseny vagy az irodalom? Úgy tűnik, hogy a mi világunkban minden a verseny kiterjedt és végtelenül meghosszabbítható dimenziójában történik – gazdaság, politika és kultúra egyaránt. Mégis úgy gondolom, azért kell művészi gyakorlatokat, például irodalmi írást és olvasást tanítanunk, hogy a versennyel szemben is fenntartsuk a tágasság igényét. Minthogy csupa nyelvészek és irodalmárok vagyunk együtt, a kitekintés jegyében tartok egy *mini* (nem akarom azt mondani, hogy Planck-hossz alatti) fizika előadást az irodalom tágasságáról.

Hogyan oldható fel a paradoxon, hogy valami, amit a verseny dimenziója átfog, mégis tágasabb annál. Theodor Kaluza Einsteinhez címzett 1919-es levele nyomán a húrelmélet

úgy oldja fel az elemi részecskék világát kutató kvantummechanika és az általános relativitás-elmélet makrofizikájának összeférhetetlenségét, hogy a geometriai tér minden pontján kiegészítő, felcsavarodott dimenziókat tételez. Ezekben a legfeljebb Planck-hossz méretű, rendkívül kicsi *másterekben* történik a három kiterjedt térdimenzióban kiszámíthatatlan *kvantumnyughatatlan* (ez a fordítási javaslatom a 'jittery quantum behaviour' szakterminusra).

A művészi gyakorlatok rendkívül kifinomult és rendkívül intenzív figyelemgesztői ugyanilyen kiegészítő *ritmikai* dimenziókban történnek, s ugyanúgy kitágítják a kiterjedt

idődimenziók (pl. a mérhető idő vagy a számtengelyre vetített történetiség) világát, mint a kvantumjelenségek felcsavarodott dimenziói a geometriai teret. Ezek felfedezéséhez, követéséhez és gyakorlásához kívánok jó kísérletezést. Így lesz az irodalom tágasabbá a versenynél.

Tételek és megoldások

A megnyitó ünnepséggel a verseny kezdetét vette, de tételek még nem voltak. Ez viszont nem egy hibának vagy mulasztásnak tudható be, hanem a szervezési szabályoknak, amelyek meghatározzák, hogy kiknek, hogyan és mikor kell a tételeket megalkotni.

A verseny tételeit a tanügyminisztérium által kinevezett bizottság készíti el a verseny előtti napon, az ország minden résztvevő megyéjének szaktanárai által beküldött tételjavaslatai alapján.

Első körben tehát a tételkészítő bizottság vizsgálja, hiszen jó tételt készíteni nem könnyű dolog. A jó tétel szinte mindenkinek mást jelent, hiszen mindenekelőtt megfelel a tételszerkezetnek, és igazodik a tematikához. A tematika kapcsolódik ugyan az érvényes tantervekhez, de nem előíró jellegű: nem listázza a tanulmányozandó műveket, hanem ezek helyett, meglehetősen tágra szabottan, műfajokat, irodalomelméleti fogalmakat, stílustörténeti korszakokat, szövegtípusokat, nyelvi-kommunikációs tartalmakat jelöl ki: így lesz a verseny kulcsszava az irodalmi szövegek világában, azok értő olvasása-

ban való jártasság. Mindezek mellett a jó tétel érdekes, izgalmas feladat, megírása örömet és kihívást jelent a diáknak is, meg a dolgozatot értékelő tanárnak is.

A nagy kérdés természetesen az, hogy mit mérjen a tétel, mit vár el a dolgozat elkészítőjétől.

A szövegértési és szövegértelmezési feladatsorokban a diákok az irodalomértési, -értelmezési képességüket bizonyítják, azt, hogy le tudják-e írni, hogyan működik a szöveg, azt, ahogyan ők látják a szövegben megjelenített világot. A szövegválasztás kulcsfontosságú: az értelmezésre kijelölt vers vagy novella-, dráma-, regényrészlet legyen gondolatébresztő, de ne ugyanaz, mint az előző években; legyen szellemi kaland, legyen „szép” – és lehetőleg ne csak a tanároknak tetszen, hanem a diákoknak is, és fordítva...

A 8. osztályosok játékos nyelvi feladata

II. **40 pont**

Folytasd a megkezdett mesét! Adj találós címet is mesédnek!

*A nagy Ősz fiacskája, a kis Ősz, mit kerteljünk, mit tagadjuk, lusta postáska volt.
A Tölgyfa odaadott neki egy csomó levelet, mire a kis Ősz elhúzta a száját:
– Nincs megcímezve!
– Ejnye, de szörszájhasogató vagy! – toppantott az öreg Tölgy. – Mintha nem tudnád, hogy kinek küldöm. Aztán reszketeg, öreges betűkkel ráírta a levelekre:
TAVASZ KISASSZONYNAK, MÁRCIUS utca 21. szám
(Páskándi Géza: *A kis Ősz, a lusta postás* - részlet)*

Az 5. osztályosok II. feladata

2. Játék dadogós szavakkal.

A dadogós szavakban ugyanazok a szótagok, betűcsoportok ismétlődnek. Az alábbi meghatározásokat fejezd ki dadogós szavakkal! **10 pont**

Pl. Kis ékszeren = gyöngyön

a) Kerti munkát jelentő főnév =
b) A dalának másként mondvá =
c) Az ő alkoholja =
d) Óvodai kisegítő személyzet =
e) Jó hűsben lévő ember =
f) Segélykiáltása =
g) Sivatagi állat jelzője =
h) Táplál =
i) Elmúlt =
j) Kedvenc sárkányunk neve =

Értékeléskor az adekvát fogalomhasználat mellett elvárás a személyes álláspontok megfogalmazása az olvasói tapasztalatokról. Nem könnyű a diáknak egyensúlyoznia e két pólus között, hiszen a „száraz, kopogós, tankönyvízű” és a „közhelyes, személyeskedő” stílus (gyakran megfogalmazott értékelői kritikák) gyakori csapdák. Sokszor csak a

legtehetségesebbeknek sikerül megmerevedett sémák nélkül szakszerűen, de ugyanakkor egyéni módon írni a szövegről.

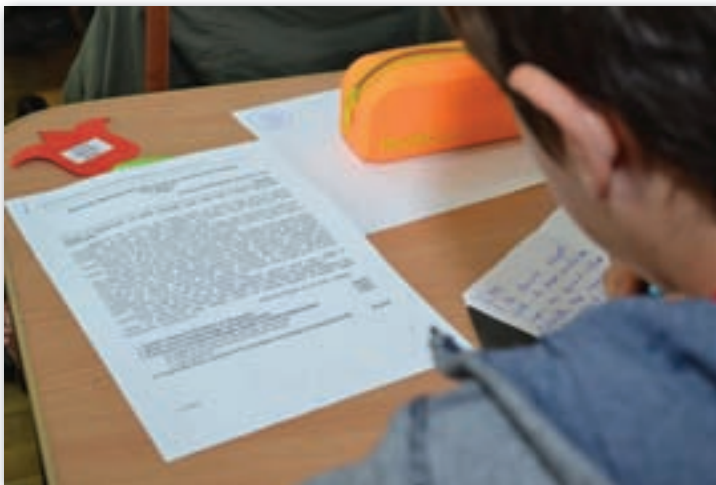
Szemléltetésként következzenek egy részlet egy 10. osztályos versenyző értekező fogalmazásából, melynek témája a történeti tárgyú ballada vilásképe, műltszemlélete és poétikai eljárásai.

„A történelmi ballada [...] a jelen kérdéseit a múlt történései által értelmezi, allegóriák építik fel a múltban a jövőt és a jelen viszonyait. Tarjányi Eszter így fogalmaz: »Mivel a történet már ismert volt a magyar kultúrában nevelkedett olvasó számára, a befogadói élményt ezért nem a cselekménybonyolítás mikéntje, hanem a már ismert események invenciózus megjelenítése, a megformáltság eredetisége adta.« A történelem tehát, ahogy Eötvös József regényíró is vallja: a társadalom kollektív tragédiájának szörnyűséges halmaza, mely emlékezésre hív, átértelmezésre szólít, és jövőalakítást indít a múlt tévedéseinek, nehézségeinek fényében. A jelen társadalom élete a múltban gyökerezik.

Arany János balladáiban a nemzeti öntudat, hűség, helyállás és megmaradás erkölcsi és nemzeti kérdéseit jeleníti meg. A forradalom után, a kiegyezés időszakában írja legtöbb történelmi témájú munkáját. A nemzet sorsa és a költői sors gyakran összefonódik írásaiban. Az 1850-es évek, a Haynau-féle bosszúhadjárat, a Ferenc József által tett látogatás, a cenzúra kényszere és költő-béklyói a nemzet felrázására, bátorítására szólították őt. Ezt a feladatot pedig híven betöltötte.”

(*Finta Klára Enikő, János Zsigmond Unitárius Kollégium, Kolozsvár*)

A második feladat, a kreatív szövegalkotás már másfajta helyzet: ennél a típusú fel-

adatnál a diákoknak egy adott téma és műfaj mentén kell gondolkodniuk és szöveget alkotniuk a fikció logikáját működtetve: párbeszéd, monológ, kisnovella, naplóbejegyzés, könyvajánló stb. íratása a gyakrabban előforduló feladatok. A záros idő és a vizsgadrukk szorításában is igazi nagy teljesítmények születnek, sokszor nyomdakész szövegek bizonyítják a

tehetséget meg azt, hogy az írás öröm, lehetőség a feltárulkozásra.

Olvassunk bele egy 11. osztályos tanuló látomást leíró monológiájába, melynek tételmondata a következő gondolat kellett hogy legyen: „Senki sem teljesen azonos önmagával.” (Jose Saramago: Káin)

„Az ég fájoan felhőtlen és tökéletesen kék. Ha ránézek, csak az örvények vonzását érzem, és vonz a sötétség, a tudattalan. Szabadjára engedem a lelkem, és behunyom a szemem. Nem gondolkodom, csak érzem önmagam lüktetését. Sejttem, hogy vonni kezd egy örvény, rángva kerülök el, és résnyire nyitott szájjal várom az alámerülést.

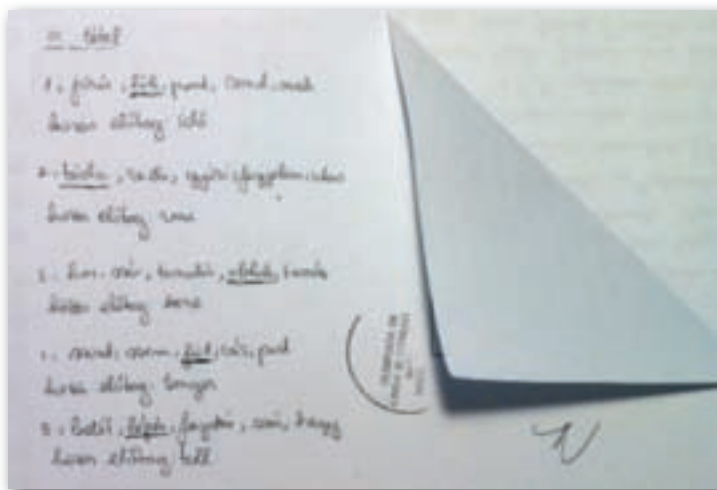
Megszűnt a rend, és szakadni kezdenek a Földgolyót helyben tartó láncok. Mozog a víz, és ebben a mozgásban erő van és ösztön és születés. Bár nem igyekszem, eggyé válok mégis az őskáossal, amely rángatja alattam a sötétlő vizet.

Megszületek. Önmagam ellentéte vagyok, de nem szűntem meg létezni előző émben sem. Saját lelkem gőz- és füstfelhőkben kering körülöttem, a kezemmel alakokat rajzolok bele: az alak mindig én vagyok, és a forma mindig más. Ahogy elveszem a kezem, e lények nem szűnnek meg létezni, sőt önnön társaikat hívják életre. Nem kell születniük, saját lelkem kísértetei ők, akik mosolyogva vicсорognak rám éjszaka. Engedem őket széjjelrajzani, szabadon, hiszen minden darabka én vagyok, és ha nappali fény kalitkába zárja is egyiküket-másikukat, nem szakíthatom le őket magamról.

Vagyok már elég mélyen önmagamban, hogy ne kelljen gondolkodnom; csak a lélek legelemibb és ezért legtisztább arca, a szenvedély működik bennem. Érzem magam, mint még soha, megtapintom magam, tapasztalom magam.”

(Kovács Péter, Nagykárolyi Elméleti Líceum)

A gimnáziumi diákok harmadik feladatként játékos nyelvi gyakorlatokat oldanak meg. Ezek a feladatok szokták a legnagyobb fejtörést okozni mind a tételeszerkesztőknek, mind pedig a diákoknak, hiszen a cél nem a mechanikus nyelvi-nyelvtani ismeretek működésbe hozása, hanem sokkal inkább a nyelv logikájának, ízeinek, színeinek a felfedeztetése. Ötlet, leleményesség, sokszor humor is kell a megoldás megtalálásához. És gyakran megesik az, hogy az első két feladat megoldása után már nem marad idő, kellő kapacitás ezeknek a feladatoknak az elvégzésére is. Szeren-

nyesség, sokszor humor is kell a megoldás megtalálásához. És gyakran megesik az, hogy az első két feladat megoldása után már nem marad idő, kellő kapacitás ezeknek a feladatoknak az elvégzésére is. Szeren-

Kințel Alexandra, VIII. osztály,
Vasile Lucaciu Általános Iskola,
Nagykároly

Eredményhirdetés

csére születtek tökéletes megoldások is.

A dolgozatok megírását követően, ebéd és rövid pihenő után, a diákok meghallgathatták dr. Berszán István *A fűzfapáripákról. Avagy hogyan kerülhetünk a műalkotás terébe és idejébe* című előadását, majd városnézés következett, este pedig

színházi előadáson vehettek részt a versenyzők és tanárok egyaránt.

Április 19-én a tanulók kirándultak: meglátogatták a máriaradnai kegytemplomot, felmászta a solymosi várhoz, majd Pécskára indultak. Ez idő alatt a Csiky Gergely Főgimnáziumban nagyban zajlott a dolgozatok javítása, hogy mire a diákok visszaérnek a kirándulásról, megszülessenek az eredmények. Amint megérkeztek, már tolongtak, hogy megtekintsék jegyeiket.

Ezután az évfolyamonkénti kiértékelés következett, azaz a versenyzők évfolyamonként összegyűltek egy-egy osztályteremben, ismét kezükbe került a dolgozatuk (most már érdemjeggyel), és meghallgathatták a javító tanárok általános kiértékelését, majd egyéni kiértékelést is igényelhettek. Akiknek még mindig kételyeik voltak (idén kevésnek), óvást nyújthattak be, s dolgozataikat újravajították.

Az esti táncház mindenkit jó kedvre derített, s elűzte azok bánatát, akik esetleg jobb érdemjegyre számítottak.

Április 20-án került sor a verseny díjkiosztójára. A tanügyminisztérium részéről 39 diák részesült jutalomban (évfolyamonként 3 díj és összesen 15 dicséret), s ők mindnyájan RMDSZ-különdíjat is kaptak. Emellett még 28 különdíjat osztottak ki a versenyzőknek.

Aki különdíjat sem kapott, azt a versenybizottság elnöke vizsgált meg beszédében. Befejezésükre következék az elnöki zárószó.

A verseny értékelése

„Ha nekem kell kiértékelni a versenyt, akkor nem jár túl jól, mert én az irodalom felől értekelem. Elsősorban azokhoz szeretnék szólni, akik az eredményhirdetés után néhan vesztesnek érzik magukat, vagy a szórványból érkező túl erősnek érezték a mezőnyt.

Nos, utánajártam, nem 1971-ben rendezték meg az első Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom tantárgyversenyt, hanem a 18. század elején. A megnyitón elhangzott, hogy volt idő, mikor olyan egzotikus helyekre szervezték ki, ahol nincsenek magyar iskolák: Iaşi-ba, Galacra, Konstancára. Az első megrendezésekor is felmerült Jászvásár, de aztán egy még egzotikusabb helyen, Rodostóban került sor rá, ahol – addig – sohasem voltak magyar iskolák. Úgyhogy Mikes Kelemen is szórványban, fakultatív órákon

Díjkiosztó

tanult magyar nyelvet és irodalmat. Ő aztán igazán vesztes volt az országos versenyen: egyenesen kitiltották az országból. Utólag viszont előkerültek az archívumból azok az óvási kísérletek, amelyeket sohasem nyújtott be. Érdekes, nem azt írta a megszólításokba, hogy Tisztelt Elnök Asszony, Főtanfelügyelő Asszony vagy Igazgatónő, hanem mindig ezt: *Édes Néném*. Végigolvastam ezeket az óvásokat, és a javító bizottság elnökeként úgy döntöttem, hogy elfogadom valamennyit, és Mikes Kelemt a 2016-os verseny győzteseként tüntetem ki.

Hogy ne fordulhassanak elő a rodostói tapasztaltakhoz hasonló veszteségek, javaslatot tettem egy új versenyszabályzatra, melynek címe: *Bundafüles Subanagy, akivel sohasem jár póruul senki*. Ebben a meséskönyvben olyan történeteket írtam meg, amelyben az erdő nagyszubájú bölcse a legkibékíthetlenebb ellenfelekkel és ellentmondásokkal néz szembe, s addig töpreng, addig ügyeskedik, és annyi furfangos cselt vet be, hogy végül senki sem jár póruul.

Végül biztatásképpen szeretnék indítványozni egy ökológiai

projektet a biodiverzitás jegyében. Az ötödikeseknek mondom, hogy a 'biodiverzitás' az élet ámulatba ejtő sokféleségét jelenti, az ökológia pedig egy olyan tudomány, melynek neve a görög 'oikosz', azaz *otthon* szóból ered. Az ökológia ilyenformán az otthon sokféleségének, avagy tágasságának fenntarthatóságával foglalkozik. Szóval azt szeretném, ha minden emberi gesztust, amely nem gazdasági, politikai vagy versengő törekvés, veszélyeztetett fajnak nyilvánítanánk, s önkéntesekként mindannyian tennénk valamit a fennmaradásuk érdekében. Mi a leghatékonyabb a veszélyeztetett emberi gesztusok fennmaradása tekintetében? Az, ha gyakoroljuk őket. Például irodalmi írás és olvasás közben. Mert aki az írás és olvasás idejében megtanul sokféleképpen tájékozódni a figyelmével, sokféle történéssel teremteni kapcsolatot, sokféle ritmusra ráhangolódni, az a mindennapi gyakorlati tájékozódás közben is igényesebb. Már nem éri be az éppen domináns

vagy törtető gyakorlatok szűkösségével, hanem *otthonos* kíván lenni és maradni az élet elképesztő sokféleségének tágasságában.”

Az irodalom tágasabb a versenynél – hallottuk a megnyitó beszédben. S mennyire igaz. Hiszen a versenybeszámolóinak a végére értünk, de az irodalom tágasabb ennél, és a verseny kereteiből szabadulni kívánkozik egy dolgozat, melynek szerzője a 12. osztályosok között első helyezést ért el 10-es érdemjegyével. Az első feladat egy értekező fogalmazás megírása volt *Identitásbőség* címmel, két versrészletből kiindulva, a második feladat pedig egy metaforikus történet megalkotása, melybe be kellett építeni két idézetet.¹

Identitásbőség

Én sokan vagyok.

Én kevesen is vagyok.

Én néha vagyok.

Nem az, kiről azt hiszik –

ő az. Az nem én vagyok. [...]

Sokallom magam.

Keveslem magam. Vagyok.

Én éppen vagyok.

Nem az, kiről azt vélik– ő volt.

Az nem én leszek.

(Kovács András Ferenc: *Költészettankák*)

E világon ha ütsz tanyát,

hétszer szüljön meg az anyád!

Egyszer szüljön égő házban,

egyszer jeges áradásban,

egyszer bolondok házában,

egyszer hajló, szép búzában,

egyszer kongó kolostorban,

egyszer disznók közt az ólban.

Fölsír a hat, de mire mégy?

A hetedik te magad légy!

(József Attila: *A hetedik* – részlet)

Garaczi László a következő megállapítással ragadta meg a kortárs irodalom léttapasztalatát: „Individualizáció, világvészteséssel és énelvesztéssel”. A fenti megállapításban megjelenő veszteség, megfosztottság érzése a korábbi korstílusok, stílusirányzatok egyfajta „én-telítettségét” feltételezi, de mindenképpen egy szorosabb összeköttetésre utal szubjektum és műalkotás között. Lehet-e azonban oly mértékben általánosítani a huszadik század lírájának különböző énépercepcióit, hogy kijelenthessük: „csupán a posztmodern poétikája vezetett ki a magserű lírai én felfogásának keretei közül?” Irodalmi tapasztalatokból kiindulva egyértelmű a nemleges válasz, hiszen valamennyi korstílusban találhatunk példát a Kovács András Ferenc által megjelenített én-változatokra: „én sokan vagyok”, „én néha vagyok”, „vagyok”. Vizsgáljuk meg, hogyan nyilvánul meg alany és műalkotás, poéta és poétika viszonya a XX. századi magyar lírában.

József Attila *A hetedik* című verse egyfajta szintézisét nyújtja a múlt évszázad énépercepcióinak, szinte kategorizálja a magyar költészetben megjelenő lírai alanyokat: költeményében megjelenik a krízishelyzetből kitörni próbáló („égő házban”), a társadalomtól és léttől való elidegenedést hirdető („jeges áradásban”), az önmegvalósítási kísérleteibe beleroppanó („bolondok házában”), a szubjektív hangulatiságot, a természettel való egyé válást képviselő („hajló, szép búzában”), valamint a transzcendens („kongó kolostorban”) és e világi („disznók közt az ólban”) között kapcsolatot teremtő költői én. Mindezen képekben rálelhetünk a Nyugat első nemzedékének egy-egy képviselőjére. Az

„égő ház” szemléletes képe mintha Ady költészetét vetítené elénk, az Ént folytonos küzdelem és létkonfliktus állapotában meghatározó poeta versvalóságát. Adynál az „Ego” szinte mitikus szereppel bír, számos művében az egyetlen abszolút elemként szerepel. A lírai én ily módon történő centralizálása a versben megfogalmazott mondanivaló, sőt, a nyelvezet periferizálásával jár együtt: sok kortárs irodalomtörténész, köztük Gintli Tibor is, az Ady-versekre jellemző „túlzott énközpontúság”-ra hívja fel a figyelmet. A „jeges áradás” jelensége talán nem kapcsolható közvetlen módon Kosztolányi poétikájához, ám ha az előzőekben említett elidegenedéssel, a társadalmi szerepvállalás megtagadásával azonosítjuk József Attila képét, mindenképpen Kosztolányi énfelfogása áll a legközelebb a fent említett „definícióhoz”. A „homo aestheticus”, avagy az „esztéta költő” elnevezés nála az irodalmi nyelv megtisztítására, modernizálására utal, mely nem jár együtt az én egyetemessé átdimenzionálásával. A harmadik költői képhez Füst Milánt kapcsolhatjuk, aki az első nemzedék tagjai közül egyetlenként ismerte fel, hogy a romantika irodalmi konvencióiból eredeztethető „magszerű” énpercepcióból csupán a személytelenség megvalósítása útján lehetséges kiszabadulni; Füsthez így kapcsolódik áttételes módon az önmegvalósításból eredő krízishelyzet valósága (a „válsághelyzet” esetében a kiközösítettség érzéséből fakad, hiszen nem képviselte a Nyugatosok humanisztikus lét-felfogását). A szubjektív hangulatiság kétségkívül Tóth Árpád írásművészetére vonatkoztatható, az Én az ő esetében a látványelemek és hangulatok feletti, „impresszionista önkénnyel való uralkodásában” nyilvánul meg, Cs. Gyimesi Éva szavaival élve. Végezetül, transzcendens és immanens viszonyára épül Babits Mihály poétikája. Költészetében az Én az e világi és szakrális szféra közti ellentét okozta dilemmatikus kondícióban jelenik meg. A „kongó kolostor” néha az eszményített világ képe, melyet a költői én csupán megközelíteni képes.

„A hetedik te magad légy!” – szerepel az említett költemény zárlatában a költői intelem, mely a késő modernség irodalmában megfigyelhető, ún. „én-kérdésre” hívja fel a figyelmet. A kései modernség léttapasztalata az egyetlen igazságba vetett hit eltűnése, az egészelvűség felszámolódása. „Ki vagyok, mit érek Én a világban?”, fogalmazhatnánk Szilágyi Domokos után szabadon. A költői én szerepe gyökeresen megváltozik, az eltérő létfelfogásból adódóan: esetenként periferizálódik, „kívül esik” a költeményen, más esetben teljesen felszámolódik (innen ered a későmodern líra személytelensége), vagy megsokszorozódik. Ezen a ponton visszautalnék az értekezés bevezetőjében taglalt Garaczi-idézethez: láthatjuk, hogy az „énelvesztés” tapasztalatára nem a posztmodern líra innovációjaként tekinthetünk, hiszen a későmodern irodalom első képviselőinél már megfigyelhető a jelenség. Igaz, eltérő formában és megnyilvánulásban. József Attilánál a szubjektum decentralizáltsága tragikus léttapasztalatként nyilvánul meg. Madocsi László fogalmazott úgy, hogy „József Attila egy embertelen világban, egy emberidegen közeg mind súlyosabb terhével törekedett az emberi és költői életeszmény megteremtésére. Próbálkozásai azonban a társadalom kegyetlenségének falaiba ütköztek.” Az én elidegenedésének életérzése egy „tragikumba oltott játékosság”-ban nyilvánul meg: a költő képes szembenézni a világ kegyetlenségével, és a homo ludens-i mivoltát előtérbe helyezve jelentéktelenné tenni azt. József Attilánál a költői énpercepciókat en-

nek a következtében az alulstilizáltság jellemzi, mely egyes költeményeiben (pl. *Születésnapomra*) infantilizáltsággá „fajul”. Ugyanakkor kései verseire, mint a *Téli éjszaka* vagy a *Tudod, hogy nincs bocsánat*, a lírai én elidegenedik önmagától, saját valóját így definiálja: „üres ház üres telken”.

Szabó Lőrinc poétikájában a már említett énelvesztés egészen más konzekvenciákba torkollik. Lírája egy „önkínzásig józan” (Madocsi László), eszményeit veszített ember költészete, amely lemondott önmegvalósítási kísérleteiről. Az *Egy álmai* című költeményben ez a józanság a világgal való dacos szembeszegülésben nyilvánul meg: a költő elidegenedéssel válaszol az őt elidegenítő tényezőknek. A Szabó Lőrinc-i identitás-meghatározásra a kettősség jellemző: egyrészt a költő „bolond szövevény”-ként definiálja a világot, másrészt viszont ott lakozik benne a megismerés vágya. A költői én egyszerre akar átélni „mindent és mindennek az ellenkezőjét”.

A személytelenség ugyanakkor gyakran ötvöződik a költői szerepjátszással, a lírai én megsokszorozásával, a későmodern lírában. Weöres Sándor a Füst Milán-i példát követve a proteusi alakoskodással próbálkozik: „A parton Proteus alakoskodik / most az Isten, most a végtelen”, szerepel a *Proteus* című szonettjében. Esetében a személytelenség „nem az én »eltűnésével« jár, hanem a nyelvi-poétikai határok átjárhatóságát szemlélteti” (Kulcsár Szabó Ernő). A folytonos alakváltoztatás egy sokszínű, sokarcú lírát eredményez, amely egyaránt tart tükröt a világnak, valamint saját magának.

Kányádi Sándor lírájában a személytelenséget az „eldologiasodás urbánus viszonyának” (Cs. Gyimesi Éva) léttapasztalatával azonosíthatjuk. Fogalmazhatunk úgy is: költeményeinek hőse nem ő, hanem a Valóság, melyet a tárgyak világának biztosított létfunkcióval jelenít meg a költő. A Tóth Árpád lírájával való ellentét magától értetődőnek tűnik: Kányádi nem „uralkodik” a tárgyak fölött, hanem életet ad nekik. A költői én ezáltal a tárgyi világ részévé válik. Szilágyi Domokos esetében a személytelenség elsődleges kiváltó okai a költő létfilozófiai meditációjának kulcskérdései, mint az Én helye a világban, vagy a szocializmus ideológiája és a valóságtapasztalat közti feloldhatatlan ellentmondás. A keserű léttapasztalat, a költészetben megjelenő dilemma azonban ritkán eredményez tragikus hangvételt; a tragikus játékossággal, iróniával ötvöződik. Pályatársa, Csiky László fogalmazott a legtalálóbban: „talán a játék volt az a hely, ahol a leginkább azonosulni tudott önmagával, az egyénnel, mint az Egész a részével.”

A posztmodern irodalom a hetvenes évekkel kezdődően gyökeresen megváltoztatja a lírai énpercepciókat. A versekben megjelenő elsődleges létforma már nem az én problematikája, hanem az intertextualitás. A szövegköztség dominanciája elhozta az énfelfogások forradalmát: a költői szerepjátszás, alakoskodás állandóvá vált, a művészet elválaszthatatlan részévé. A posztmodern költőnek „minden szabad”, ahogyan Szegedy-Maszák Mihály fogalmaz, az „eredetieskedés és a plagizálás is”, egy játékszabály azonban egyetemes érvényű: mindennemű próbálkozásnak tudatosnak kell lennie, egyfajta „kikacsintásnak” az olvasó felé. Ebből adódik az újrárás kultusza: Petri György vagy Orbán Ottó egyes verseiben csupán a néhol eltérő nyelvi regiszterekből következtethetünk arra, hogy a műalkotás a kortárs irodalomhoz sorolható; példa erre Orbán *Melyben Blassi módjára imádkozik* című műve, melyben a versforma, tematika és nyelvi stílus be-

építésével a költő saját léttapasztalatára vonatkoztat. Léttapasztalatok átfedése jellemzi a posztmodern költészetet.

A magyar posztmodern líra egyik legjelentősebb képviselője Kovács András Ferenc. Versei „szavak farsangi republikái”-ként jellemezhetők (Cs. Gyimesi Éva), utalásai az ókori Kína irodalmától Kányádi és Szilágyi Domokos munkásságáig terjednek. Virtuozitása elsősorban nyelvhasználatában, valamint alakoskodásában jelenik meg – lírai ön-vallomásában, a *Költészettankák*ban ez utóbbi tulajdonságára reflektál. A posztmodern kötetlenség jelenítődik meg a vers nyitó soraiban: a költő szándéka szerint sokszorozza meg vagy redukálja poétai énjét; ha akarja „sokan van”, ha akarja, „kevesen”. Ez a művészi alakváltoztatás mindazonáltal a költői én definiálhatatlanságát okozza. „Nem az, kíről azt hiszik – / ő az. Az nem én vagyok.” KAF egyfajta folytonosságban határozza meg költői jelenlétét, erre utal a második strófa zárlatában az idősíkok egymás mellé helyezése („volt”, „leszek”). Múlt, jövő és jelen egymás mellé rendelődik, egyedi módon ötvöződik. A lírai én magatartása problematikusává válik („Sokallom magam. / Keveslem magam.”), sem önmagához, sem a világhoz viszonyított pozíciója nem világos. Itt tűnik fel újból Garaczi megállapítása: az énelvesztés okvetlenül maga után vonja a világ elvesztés tapasztalatát. A költői identitás felfogását a posztmodern korban a töredékesség-tapasztalat határozza meg, ugyanakkor a sokszínűség kultusza is: a vers így válik „múlt, jövő mezsgyéjévé”, egy olyan irodalmi szöveggé, mely sem idő-, sem pedig térbeli korlátokat nem ismer.

A költői identitás és műalkotás viszonyának problematikája meghatározta az elmúlt századév líráját. A költészet Ady hiperbolizált énjétől eljutott a szubjektum szinte teljes feloldódásához, a szövegköztiségnek való alárendeltség állapotába. A kortárs líra léttapasztalatát talán József Attila fogalmazta meg a legplasztikusabban, még a múlt század derekán: „A fű kinő utánad.”

Élni tanulok

Csupa szépség közt és gyönyörben járván
mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
ez a sok szépség mind mire való?
(Babits Mihály: *Esti kérdés* – részlet)

A mindenségen tátongó léket betömni rock-
zenével?
(Orbán Ottó: *Esti kérdés*)

A Mester élvezte az életet. Semmi másról nem tanított, mint az őszi fuvallatok üdeségéről, a kérész boldog tudatlanságáról, egy kellemesen elfogyasztott vacsoráról – az Életről. „Minden tökéletes annak, aminek az Élet szánta – mondogatta gyakran. – A púpos is tökéletes. Tökéletes púpos ember.” Nem értették a szavait. Talán ma sem értik.

Nem állíthatom, hogy elvárások nélkül érkeztem a kolostorba. A képzelet a legrafináltabb szobrászművész: mire az ember feleszmél, már a talapzat is kész, s a bronzöntvény kihívóan néz vissza ránk, valahányszor a jövőbe tekintünk. Nem az én hibám, hogy Szent Ágostont képzeltem arra a helyre, ahol a legvilágibb ember élt, akivel valaha találkoztam. Világi; igen, ez volt ő, ennél találóbban nem tudnám leírni. Bort ivott, amikor először megláttam.

– Isten hozott, akárki is vagy – mondta, és töltött egy pohárral. Meztláb állt a kertben, egy hálóköntsben, mintha semmi más nem érdekelné, csak a tulajdon kényelme. Tar feje egy cseresznyefa ágait súrolta. Elképesztő látvány volt, olyan sem-előtte-semutána. A lábaim sátrat vertek, és nem voltak hajlandók elmozdulni.

A Mester átnézett a végtelen erdőségeken. Komótosan előrelépett, majd így szólt:

– „Csupa szépség közt és gyönyörben járván / mégis csak arra fogsz gondolni gyáván: / ez a sok szépség mind mire való?” – idézett egy költőt, de nem tudtam rájönni, ki lehet. Nem is adott időt, hirtelen megfordult, és az asztalra mutatott: – Na mi van, nem kérsz? Nem baj. – Felhajtotta az enyémet is, majd mozdulatlan állt néhány percet, mintha kérődzne rajta. – Rá fogsz jönni, hogy a délutáni ivászatban ugyanúgy ott a lelkiség, mint az imádságaidban.

– Hogyan? – tört ki belőlem. Meghökkenett, mintha késszúrás ért volna. A bronzöntvény olvadozni kezdett, és a helyét átvette valami furcsa, meghatározhatatlan.

– Hetven hordó borral is átíthatod az imaszőnyegedet, és az még mindig Istennel lesz átítatva – mondta, de már nem fordult felém. Egy percig mozdulatlan álltam. Aztán eltántorogtam az ajtóig, és a pokolra kívántam magam, de így igazán.

A kolostorban tizenketten voltunk; mind férfiak, akik szerették a lelkiséget – vagy a bort. A közösségnek nem volt állandó szabályrendszere, mindenki azt csinálhatott, amit éppen akart, valamint a Mesterrel is kedve szerint találkozhatott. Engem viszont a Mester hívatott magához.

– Miben kételkedsz? – szögezte nekem a kérdést, miközben egy szilvafa bimbóit morzsolgatta. Nem tudtam, mire céloz, úgyhogy helyet foglaltam, és úgy tettem, mintha gondolkodnék. Percekig tartó csönd állt be, a Mester látszólag a legcsekélyebb figyelmet sem szentelte nekem. Aztán hirtelen rám pillantott, és elnevette magát, mintha mulatna rajtam. Intett, hajoljak közelebb.

– Barátom – súgta –, megmutathatom neked a forrást, de csak te tudsz inni belőle. Elvezethetlek a hegycsúcshoz, de csak te tudod meghódítani. Miért kételkedsz?

– De hol találom a forrást? A hegyet? – dadogtam.

– Megtalálod, abban a pillanatban, amikor elfelejted KERESNI. Gondolj a sólyomra: tudatában van-e végtelen szabadságának? Látja-e a feneketlen völgyet, ami alatta elterül?

Koccanás hangzott, üveg a fával. A Mester ivott, szabadon és felhőtlenül.

Nem éreztem magam a közösség tagjának. Egyre inkább elidegenedtem mindenkitől. Csak a kérdésre fókuszáltam: hol a forrás? Hol a hegycsúc? Nem volt időm másra.

A Mesterrel viszont többet találkoztam. Egyszer egy régi rocklemezt hallgatott, szinte transzállapotban. Nekirontottam a kérdéssel:

– Mester, ez az, ami elvezethet az ígéreted földjére? Képes a zene arra, hogy megtöltsen a bennem levő ürességet? Ezért teszed mindezt?

Jóízűen felnevetett.

– A mindenségén tátongó léket betömni rockzenével? Ne beszélj hülyeségeket.

– Akkor miért próbálsz elvesztődni a zenében, miért hunyod le a szemed?

– Élet – mondta, és széttárta a karját. – Menj, és szedj egy csokorral.

Hetedik nap magához hívatott a Mester.

– Pakolhatsz – mondta.

Émelygés fogott el, mintha a mélységbe tekintének. – Mester, de hisz meg sem tanítottál élni!...

– Nézd, barátom, e pár nap alatt többet éltél, mint eddigi éveidben. Lásd, úgy érkeztél, akár a kiseded érkezik a világra: tágra nyílt szemekkel és semmit sem értve. De megtanultál lélegezni. Megtanultál látni. Megtanultál járni. Nem vezethetlek végig az ösvényen, amit magad tapostál ki.

– Mester... Huszonöt éves vagyok, és nem tudom, mikor kezdhetek élni – vallottam keserűen.

A Mester előrehajolt, és hamiskás mosollyal nézett a szemembe.

– Siess hát! Huszonöt év késésben vagy.

(*Csernik-Vass Áron*, Bolyai Farkas Elméleti Líceum, Marosvásárhely)

Jegyzetek

¹ Tételek és a javítókulcsok: http://www.csikygergelyarad.ro/?page_id=15156.

Fotók: www.csikygergelyarad.ro